

PEDAGOGIK JAMOADAGI NIZOLARNING TURLARI VA ULARNI OLDINI OLISHDA MAKTAB PSIXOLOGINING O'RNI

Yusupova Sayyora Xolmamatovna

Andijon viloyati Ulug'nor tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 8-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jamoadagi nizolarning turlari va ularni oldini olishda maktab psixologining o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Pedagog, jamoa, nizo, jamiyat, stress, psixolog, konflik turlari.

Hozirgi davrda mamlakatimizda ta'lim sohasi tobora rivojlanib borayotgan bir davrda malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyoj pedagogik sohada yana ham oshib bormoqda. Xususan, pedagogik mahorat va saviyani yuksaltirish borasida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Lug'aviy jihatdan "nizo" qarama-qarshi, bir-biriga nisbatan to'g'ri kelmaydigan kuchlarning o'zaro to'qnashuvi, ikki yoki undan ko'p taraflar orasida o'zaro kelishuvning yo'qligi, manfaatlar to'qnashuvini ifodalovchi ziddiyatni bildiradi. Pedagogik nizo bu o'qituvchi va o'quvchi, o'qituvchi va ota-onalar, hamkasblar va rahbariyat o'rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to'qnashuvi, o'zaro qarama-qarshilik, tortishuv va mojarodir. O'qituvchi har tomonlama tarbiyalangan, aqliy, axloqiy, ma'naviy jihatdan yetuk, bilim doirasi keng, nutqi ravon, pedagogik bilim mahorat egasi bo'lishi lozim. O'qituvchining pedagogik bilim mahorati asosan sinf, auditoriya mashg'ulotlarida yaqqol ko'rinadi. O'qituvchi bilan o'quvchi, o'quvchilar o'rtasida o'zaro jonli til, fikrlar olishuvi, samimiy munosabat, hurmat-izzat, asosiy maqsadga erishishi uchun hamkorlikda ishlashi lozim. Pedagogik nizolar o'qituvchi faoliyatida kasbiy deformatsiyaning paydo bo'lishiga turtki beradi. Nizolar muntazam ijobiy o'z yechimini topmasa, o'qituvchining shaxsiyatida stresslar, ruhiy taranglik, hissiy kuyish sindromini keltirib chiqarishi mumkin. Ma'lumki, "Nizo" va "nizoli

vaziyat” tushunchalari mavjud bo‘lib, pedagog oldidagi asosiy vazifa mazkur tushunchalarni bir-biridan farqini ajratib olish. Nizoli vaziyat bu – ijtimoiy sub’ektlar o‘rtasida haqiqiy qarama-qarshilikni yuzaga keltiruvchi insonlar manfaatlarining mos kelmasligi. Asosiy belgisi – nizo predmeti yuzaga kelishi, lekin hozircha ochiq faol kurashning yo‘qligi. Ya’ni to‘qnashuv rivojlanishi jarayonida nizodan oldin har doim nizoli vaziyat yuzaga keladi, uning asosi hisoblanadi.

Hozirgi kunda pedagogikada nizolarni to‘rt turlari ko‘rsatiladi:

- ichki shaxsiy, shahsning kuchi bo‘yicha tahminan teng motivlari, qiziqishlari, ishqibozligi, manfaatlarining kurashini aks ettiruvchi;

- shaxslararo, o‘z hayotiy faoliyatida qarama-qarshi maqsadlarni amalga oshirishga intiluvchi shahslarni ifoda etadi;

- guruhlararo, biri-biriga mos kelmaydigan maqsadlarni ko‘zlagan va ularni amalga oshirish yo‘lida bir-biriga to‘sqinlik qiluvchi ijtimoiy guruhlar nizo tomonlari sifatida ishtirok etishlari bilan ajralib turadi;

- shaxsiy-guruhli–shahsning hulqi guruh qoidalari va umidlariga mos kelmasligi holatlarida yuzaga keladi. Pedagogik jarayon o‘ziga xos murakkab ijtimoiy tuzilma bo‘lib, shaxslararo aloqalarning doimiy jarayonidan iboratdir. Albatta, bu jarayonda ikki sub’ekt o‘rtasidagi munosabatlarni ijobiy shakl doirasidan chetga chiqish holatlari ham kuzatiladi.

Shu bilan birga, quyidagi omillarni ham belgilash mumkin: Pedagogik faoliyat ijtimoiy xarakterga ega, bu esa muayyan qiyinchilik tug‘diradi. Ya’ni o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida munosabatlarning o‘rnatilishi ommaviy ravishda amalga oshiriladi. O‘quvchilar, albatta, o‘qituvchidan oqilona qarorlar kutishadi. Agar umidlari oqlansa, bu o‘quvchilar tomonidan tabiiy hodisa sifatida qabul qilinadi, ammo agar oqlanmasa, o‘qituvchining obro‘si tushadi. Guruh bilan muloqot jarayonida o‘qituvchining ko‘pincha bemalol, ijodiy harakat qilish qobiliyati kamayib boradi, ba’zida shunchaki fikr yuritish, qaror qabul qilish uchun yetarli vaqt bo‘lmaydi. O‘qituvchi doim ham o‘quvchilarning darsdagi xatti-harakatlarini oldindan aytib bera olmaydi, kutilmagan vaziyatlar esa dars

rejasini buzishi, o'qituvchining asabiylashishiga olib kelishi mumkin. Sinfxonadagi boshqa o'quvchilar bunday vaziyatning guvohi bo'lishadi, shuning uchun o'qituvchi o'zining ijtimoiy mavqeyini saqlab qolishga intiladi va shu sababli vaziyat ziddiyatga aylanib boradi. Ayrim hollarda pedagogning o'quvchiga bo'lgan munosabati uning shu o'quvchi tomonidan qilingan harakatga munosabati negizida subyektiv ravishda shakllanadi. Bu harakatning aynan shu tariqa sodir etilganining motivlari, bolaning shaxsiy xususiyatlari va oilaviy sharoiti, atrofdagilarning ta'siri kabi omillar hisobga olinmaydi. Pedagogik konflikt–pedagogik jarayonda shaxslararo munosabatlarning keskinlashuvi natijasi sifatida yuzaga keluvchi muamoli vaziyatdir. Pedagogik konfliktlarning quyidagi shakllari yuzaga keladi: **o'quvchi-o'quvchi; o'quvchi-o'qituvchi; o'qituvchi-o'qituvchi va o'qituvchi- ota-ona.**

Pedagogik nizolarni keltirib chiqaruvchi omillar quyidagilar:

- axborot omili;
- munosabat omili;
- xulq-atvor omili.

Pedagogik nozilarni bartaraf etishda o'qituvchining nutq madaniyati alohida ahamiyatga ega. Ya'ni, o'qituvchining dastlabki o'quv-tarbiya ishlaridagi natijalarida, nutq madaniyatining to'g'ri yoki noto'g'ri qo'yilishida, harakatidagi mimik va pantomimik holatlarda ro'y beradigan nuqsonlar e'tirof etiladi. Bunda natija yaxshi bo'lsa, kelajakda pedagogik texnikani egallash ancha oson bo'ladi. O'qituvchining nutq madaniyatiga ega bo'lishi, to'g'ri nafas olishni ishlab chiqishi eng katta va eng asosiy qiymatdir. Og'zaki nutq mahoratini yuksaltirish, nafaqat hikoya va tushuntirish, balki urg'u berilgan so'z ham pedagogik ta'sir usullaridan yaxshiroq foydalanishga imkon yaratadi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizo va tushunmovchiliklarga barham beradi. Pedagog o'zining ovozi va ko'rinishini boshqarishni bilishi, tashqi qiyofani, mimikani ushlab turishni bilishi zarur. **“Men faqat “buyoqqa kel” so‘zini 15-20 xilda gapira olganimdan, yuz, tashqi qiyofa va ovozni 20 xil ko‘rinishda bera olganimdan so‘nggina haqiqiy mahorat egasiga aylandim”-degan A.S. Makarenko.** Pedagogik

nizolarni muvaffaqiyatli hal qilish odatda muammoni aniqlash, uni tahlil qilish, uni hal qilish bo'yicha harakatlar va natijalarni baholash siklini o'z ichiga oladi. Har qanday aniq bir vaziyatda nizolarni hal qilish bo'yicha siyosatni ishlab chiqishga kirishishdan avval ularning manbalarini aniqlash zarur. Pedagog va ta'lim oluvchi pozitsiyalarining to'g'ri kelmasligi ko'p konfliktlarga sabab bo'ladi, shuning uchun konflikt vaziyatlarda qo'llaniladigan sinalgan quyidagi qoidalarni bilish talab etiladi. **Quyidagi qoidalardan xabardorlik pedagogik jarayonda yuzaga kelgan nizolarni muvaffaqiyatli hal qilishga xizmat qiladi.**

Birinchi qoida. Konflikt vaziyatini o'z qo'liga olish. Bu emotsional taranglikni bartaraf etishni anglatadi. Buning uchun ortiqcha jismoniy zo'riqishdan, ortiqcha xatti-harakatlardan halos bo'lish kerak. Mimika, poza, jestlar faqatgina odamning ichki kechinmalarini ifodalab qolmay, unga ta'sir ham ko'rsatadi. Shunday qilib, tashqi vazminlik va xotirjamlik!

Ikkinchi qoida. O'z xatti-harakatlari bilan sherigiga ta'sir ko'rsatish. Bunda ishtirokchining yuzini diqqat bilan o'rganib chiqish yordam beradi, fikrni jamlaydi va uning holatini aniqlashga imkon yaratadi.

Uchinchi qoida. Hamsuhbatning xatti-harakatlari motivlarini tushuna olish. Aqliy tahlilning ishga solinishi emotsional qizishni pasaytiradi. Yaxshisi holatning murakkabligini tushunganligini ifoda etish, o'z holatini tushuntirish.

To'rtinchi qoida. Maqsadni muvofiqlashtirish. Ta'lim oluvchi bilan sizni birlashtiruvchi narsani tezroq anglash va uni ko'rsatish.

Beshinchi qoida. Samarali yechim borligiga ishonishingizni namoyish qilishdan iborat.

Pedagogik nizolarni bartaraf qilishda bir qancha usullardan foydalanish mumkin:

- nizoning ta'sir doirasini kengaytirmaslik;
- qulay yechimlarni taklif qilish;
- man etilgan usullarni qo'llamaslik;

-shikoyatlar sonini qisqartirish;

-ikkinchi darajali masalalarni ham uzviy ravishda hal qilib borish;

-nizoga kirishgan sub'ektlar shaxsini kamsitadigan so'zlardan foydalanmaslik.

O'qituvchining imidji va nutq xarakteristikasi, madaniy saviyasi atrofdagilarga uning shaxsi to'g'risida ma'lumot berish bilan birga, o'quvchilarga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli o'qituvchining imidjida soddalik, tartiblilik, bejirimlik aks etishi kerak. **Shunga bog'liq holda nizoni hal qilishning quyidagi pedagogik usullari ajratiladi:**

-suhbat qilish;

-iltimos qilish;

-ishontirish.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik nizolarni bartaraf etish masalasida nafaqat didaktik, pedagogik va psixologik yondashuvlar, balki mahorat va muloqot madaniyati ham alohida o'rin egallaydi. Albatta, maqsadga muvofiq muloqotning tashkil qilinishi va ob'ektga nisbatan yaxshi muomala pedagogik vazifalarni hal etish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni bartaraf etish uchun eng samarali usul hisoblanadi.

O'QITUVCHI BILAN O'QUVCHI MUNOSABATI

Maqsad: O'qituvchi-o'quvchi metodi asosida jamoada psixologik muhitni o'rganish.

Jihoz: Test, javob varaqasi, sekundomer.

Yo'riqnoma: Har bir keltirilgan mulohazani diqqat bilan o'qing va o'qituvchingiz bilan munosabatingizga mos kelishi hamda mos kelmasligiga ko'ra «**HA**» yoki «**YO'Q**» deb javob bering

1. O'qituvchim shogirdlarining yutuqlarini oldindan ko'ra oladi.
2. O'qituvchimga murojat etish men uchun qiyin.
3. O'qituvchim adolatli inson.
4. O'qituvchim menga bilim berishga mohirona yondashadi.
5. O'qituvchimning o'quvchilar bilan munosabatlarida aniqlik yetishmaydi.

6. O'qituvchimning so'zi men uchun qonun.
7. O'qituvchim men bilan qunt qilib ishlaydi.
8. Men o'qituvchimdan minnatdorman.
9. O'qituvchim menga nisbatan talabchan emas.
10. O'qituvchim doimo yaxshi maslahatlar beradi.
11. Men o'qituvchimga to'liq ishonaman.
12. O'qituvchimning menga qo'ygan bahosini qadrlayman.
13. O'qituvchim bir xil ishlashga o'rganib qolgan.
14. O'qituvchim bilan ishlashdan mamnunman.
15. O'qituvchim menga kam vaqt ajratadi.
16. O'qituvchim mening xususiyatlarimni bilmaydi.
17. O'qituvchim mening kayfiyatimni bilmaydi.
18. O'qituvchim mening so'zlarimni doimo tinglaydi.
19. O'qituvchimni yaxshi o'rgatishiga ishonaman.
20. Men o'qituvchimga so'z aytishga jur'at etolmayman.
21. O'qituvchim kichkina aybim uchun ham jazolaydi.
22. O'qituvchim mening kuchli va kuchsiz tomonlarimni yaxshi biladi.
23. Men o'qituvchimga o'xshashni xoxlayman.
24. Men o'qituvchim bilan oshkora suhbatlasha olaman.

Natijalar taxlili:

I. Gnostik jihatlar:	«Ha»-1,4,7,10,19,22,	«Yo'q»-13,16
II. Emotsional jihatlar:	«Ha»-8,11,14,23,	«Yo'q»-2,5,17,20
III. Xulqiy jihatlar:	«Ha»-3,6,12,18,	«Yo'q»-9,15,21,24

Anketa kalitiga mos kelgan javoblarga 1 ball beriladi. Agar sizning balingiz keltirilgan qiymatlarni biriga teng bo'lsa ushbu faoliyat jihatlarini namoyon bo'lishini quyidagi tartibda baholash mumkin:

6-8 ball-yuqori darajada;

3-5 ball-o'rta darajada;

0-2 ball-past darajada

1. Gnostik. Bu jihat yetakchilik qilgan pedagogning faoliyati asosan shogirdlarga bilim berishga, ularning egallayotgan sohasi bo'yicha savodxonligini oshirishga, ko'proq ma'lumotlar bilan qurollantirishga qaratilgan. Ularning nuqtai nazaricha o'qituvchining birinchi navbatdagi vazifasi shogirdlarini xulq-atvori, atrofdagilar bilan munosabatidan ko'ra bilim berish muhim deb hisoblaydi.

2. Emotsional. Bu jihat yetakchilik qilgan o'qituvchi o'quvchilarni narsa va hodisalarga, atrofdagilarga munosabat ko'nikmalarini shakllantirish muhim degan xulosaga egalar. Ular uchun o'qituvchi o'quvchini hayotiy holatlariga tayyorlash, shaxslararo munosabatlarga kirishishga o'rgatish kerak bo'lgan shaxsdir. Ularda o'zaro ishonch va hurmat tuyg'ularini shakllantirish lozim degan mulohaza bor.

3. Xulqiy. O'quvchilarni birinchi navbatda to'g'ri-noto'g'ri nima, ularni xatti-harakatlarini tartibga solish, mas'uliyat va javobgarlik hissini shakllantirish, o'zaro hurmat, qadr-qimmat va insonlarni e'zozlash lozimligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.T.Axmedova, N.S.Shayzakova Nizolarning yuzaga kelishidagi shart-sharoitlar, shaxs toifalari va ularning xislatlari. Maktab va hayot.-Toshkent.: 2014.2-son. -B. 2-4.
2. Djumaeva S. Ijtimoiy va pedagogik nizolar: mohiyati va bartaraf etish yo'llari. Metodik qo'llanma. – Toshkent., 2011.
3. С.В.Банькина Педагогическая конфликтология: состояние, проблемы исследования и перспективы развития. М-2018
4. Cyberleninka.ru
5. Google.com
6. Article.uz